

Biblické motivy v knize *Mistr a Markétka*

V tomto eseji se zaměřím na motivy související s Biblií a křesťanským náboženstvím v moderní literatuře. K popisu a interpretaci jsem si vybrala dílo *Mistr a Markétka* M. Bulgakova. Nejprve se zaměřím na Bibli samotnou a na její roli ve středověku a pak postupně rozeberu výše zmiňovanou knihu.

Bible se dá považovat za nejdůležitější knihu středověku. V té době bylo rozšířeno křesťanské náboženství, které určovalo život tehdejších lidí, a znalost Bible se stala nepostradatelnou. Jelikož s tím autoři počítali, je středověká literatura typická množstvím symbolů odkazujících právě na Bibli. Pro dnešní čtenáře mohou být proto těžko pochopitelné pasáže, které se dobovým čtenářům zdály průzračně jasné. Biblické symboly dávaly textům druhý smysl a apelovaly na poučenost lidu. Jen zasvěcený, neboli věřící znalý Písma svatého, mohl plně pochopit autorův záměr a význam díla. Zároveň symboly souvisí se středověkým smýšlením o světě, kdy lidé věřili, že skrze část lze poznat celek. Tak lze jedním slovem odkázat na něco mnohem většího, co přesahuje svět který známe.

Stejnou techniku používají při psaní i někteří moderní autoři, například M. Bulgakov ve svém díle *Mistr a Markétka*. Biblickou tematiku můžeme zpozorovat už v základní dějové lince. Jsou zde přítomny dva příběhy, o čaroději Wolandovi a milenecké dvojici Mistrovi a Markétce v Moskvě a o Pilátovi Pontském a Ješuu Ha-Nocrim v Jeruzalémě. Příběhy se navzájem proplétají a postavy často figurují i v jiných liniích textu. Na první pohled vidíme souvislost s evangeliem v Mistrově románu o Pilátu Pontském. Bulgakov zde představuje úplně jiný pohled na postavu vládce Judeje, dnes již sice rozšířený, ve své době ale jistě překvapivý. Největším hříchem prokurátora je zbabělost, kvůli které se nepostavil proti zákonu a odsoudil Ješuu k smrti i proti vlastnímu svědomí. Pilát si toho je ve skrytu duše vědom a za tuto svou vlastnost se stydí, ale odmítá si ji připustit. Ješua také zná slabinu svého soudce, čehož se Pilát obává, protože by se chtěl odsouzení zalíbit. Proto se téměř bojí vyslechnout poslední slova ukřižovaného, a těžce nese právě zmínku o zbabělosti.

„Prohlásil,“ odvětil muž a znovu přivřel víčka, „že s díky odmítá a že nikoho neobviňuje.“ „Neřekl koho?“ vyzvídal dutým hlasem Pilát. „Nikoli, vladaři.“ „Nepokoušel se mluvit v přítomnosti vojáků?“ „Ne, vladaři, tentokrát mu nebylo do řeči. Prohlásil pouze, že za jednu z hlavních lidských chyb pokládá zbabělost.“ „V jaké souvislosti to řekl?“ zaslechl zlomený hlas. „To se nedalo posoudit. Vůbec se choval podivínsky jako ostatně vždy.“ (Bulgakov 1967/2011: 244)

Pilát prochází částečným vývojem charakteru, a když si uvědomí, čeho se dopustil, snaží se svůj neuvážený skutek odčinit. Například nechá zavraždit Jidáše Išariotského, který zradil Ješuu. I přes veškerou snahu však stále cítí vinu za Ješuu smrt a neustále trpí nočními můrami, kde se mu zjevuje jeho největší touha – mluvit znovu s Ha-Nocrim.

Měli dostatek volného času, bouře se přičene až kvečeru a zbabělost je nesporně jednou z nejhorších lidských chyb. Tak to alespoň prohlašoval Ješua Ha-Nocri. Ne, filozofe, nesouhlasím: je to vůbec nejhorší lidská chyba! Dnešní správce Judeje a bývalý tribun legie nebyl například ani chvilku zbabělý tenkrát v Dívčím údolí, kde sveřepí Germáni div neubili obra

Krysobijce. Ale uznej, filozofe: copak ty, se svým rozumem, můžeš připustit myšlenku, že prokurátor Judeje zahodí svou kariéru kvůli člověku, který se prohřešil vůči Césarovi? „Ano, ano...“ sténal a povzlykával ve spánku Pilát. Ovšemže to udělá. Ráno by to ještě nedokázal, ale teď, v noci, všechno dobře rozvážil. Učiní vše, aby zachránil život prokazatelně nevinného pomateného snílka a lékaře! (Bulgakov 1967/2011: 255)

Pilát by tak mohl být považován pouze za oběť okolností. Příšerným událostem jenom přizvukoval, což je sice také špatné, ale ne tak jako přímá zodpovědnost. V Bibli zůstává téma Pilátovy zodpovědnosti za Ježíšovo ukřižování otevřené, a nabízí tak různé interpretace v apokryfních textech. Právě možnost Pilátovy nevinoty je lákavá pro spoustu autorů, neboť Bible ji zcela nepopírá. Prokurátor se totiž také vzdává zodpovědnosti za Mesiášovu smrt.

Když tedy Pilát viděl, že nic nezmůže a že je stále jen větší a větší rozruch, vzal vodu a před zástupem si umyl ruce. „Nejsem vinen krví tohoto muže,“ řekl. „Je to vaše věc!“ (Mt 27, 24)

I přesto, že je v knize M. Bulgakova zmírněna Pilátova vina, prokurátor stále čeká na odpuštění. Není odproštěn od všech svých hříchů, protože i když všeho lituje, přece jen poslal Ješuu na smrt. Od Bible se ale liší tím, že je mu odpuštěno Markétou, která jako jediná z postav upřednostňuje ostatní nad svým pohodlím a touhou a její nesobecká láska a porozumění osvobodí Piláta z věčného zpytování svého svědomí. Nakonec tedy Pilát dojde spokojenosti, když se mu splní jeho nejtoužebnější přání a on se může procházet a diskutovat s Ješuu Ha-Nocrim už navěky.

Další symbolickou postavou v knize Mistr a Markétka je kouzelník Woland. Představuje Ďábla, který kolem sebe rozsévá problémy a smůlu. Svým příjezdem do Moskvy způsobí obrovské pozdvižení a každý, kdo se s ním setká, pocítí na vlastní kůži jeho neblahý vliv. Přestože je Woland Ďáblem, nevnímáme ho jako nejhorší postavu v knize. Sice škodí lidem, ale ti si za to často můžou sami svým hrubým chováním, sebestředností a neúctou k okolí. Moskvané jsou v knize zobrazeni velmi kriticky, díky čemuž nám připadají zruďnější než samotný Ďábel. Ten se nám jeví téměř rozverný, se smyslem pro humor. Woland si z Moskvánů dělá legraci a dalo by se říci, že je trestá za jejich poklesky, což je od Ďábla velmi nezvyklé. V Bibli provinění trestá jedině Bůh, Ďábel naopak lidi k chybám ponouká. Další zvláštností je, že Woland není zobrazen jako bezcitný surovec. Pomáhá Markétě ve splnění jejího snu, i poté, co dívka jasně prokáže svou dobrotu a odlišnost od jeho zásad. Když Markéta upřednostní štěstí ostatních nad svým vlastním a přeje si odpuštění pro Frídu místo Mistra, Woland se jí to sice snaží rozmluvit, ale neztratí ji za to.

„Přeji si, aby Frídě nedávali na stolek kapesník, kterým udusila svoje dítě.“ Kocour zvedl oči ke stropu, hlasitě zavzdychal, ale neřekl nic: zřejmě si vzpomněl na opuchlé ucho. „V daném případě se dá vyloučit, že byste přijala od té husy jakýkoliv úplatek - nesrovnávalo by se to s vaší královskou ctí. Nevím, co dělat. Nezbyvá mi, než abych si pořídil hromadu klůcků a ucpal jimi všechny škvíry ve své ložnici.“ „O čem to mluvíte, maestro?“ podivila se Markéta, když zaslechla ta záhadná slova. „Naprosto s vámi souhlasím, pane,“ vmísil se do hovoru kocour, „jedině klůcky!“ A bouchl dodatečně tlapou do stolu. „Mluvím o milosrdenství,“ vysvětloval mág a nespouštěl z Markěty planoucí pohled. „Někdy se vetře zcela nečekaně a zálučně

sebemenší skulinou. Proto ty klůcky...“ „Taky si to myslím!“ zvolal Kňour, odsunul se obezřetně od Markéty a přikryl si tlapami, natřenými růžovým krémem, špičaté uši. (Bulgakov 1967/2011: 226)

Jak se postupně ukazuje, Woland trestá jenom „nevěřící“, kteří tvrdí, že nikdo jako Dábel neexistuje, a pomáhá těm, kteří jeho existenci nepopírají. A právě tyto protichůdné vlastnosti mě dovedly k závěru, že v jeho postavě se spojuje jak Bůh tak Dábel. Možná že to vlastně není rozdíl, jen jiný pohled na stejnou věc. I přes to zůstává Woland záhadný až do konce a když odloží masku, je vidět, že je stvořen z podstaty vesmíru.

Dokonce i Woland odložil masku. Markétka nedovedla určit, z čeho má utkanou uzdu, a pomyslela si, že nejspíš z měsíčních paprsků. Jeho kůň byl ve skutečnosti jen obrovský chuchvalec tmy, hřívá kadeřavý mrak, místo ostruh bílé skvrny hvězd. (Bulgakov 1967/2011: 303)

Bulgakov v knize popisuje dvě města, Moskvu a Jeruzalém. Člověk by řekl, že tato města nemůžou být rozdílnější, přesto toho ale mají hodně společného. Když do Jeruzaléma přijede Ješua, způsobí obrovské pozdvižení. Naruší klid svatého města a převrátí jeho zákony naruby. Proto ho občané města vydají na smrt. Je pro ně nepředstavitelné, že by museli přehodnotit svoje ideály a vzdát se pohodlného života, jak po nich Spasitel chtěl. Ze strachu před novým řádem si raději vyžádají milost pro masového vraha. Stejně tak Moskva se radikálně změní po příjezdu Wolanda. Ten také přináší nepřijatelnou myšlenku poctivého života, ale značně radikálnější a nebezpečnější způsobem než Ješua. Zprvu jsou Moskvané fascinováni jeho záhadnými kousky, postupně se ale čím dál víc z nich stává obětmi jeho žertíků a fascinace se změní ve strach. A tak se snaží Wolanda zbavit zase ze strachu, ale vzniklého z jiných důvodů než strach z Ješuy. V obou městech jsou obyvatelé popsáni jako hloupý dav, který se stará jen o sebe a je schopný zničit život jednotlivcům.

Pilát Pontský nenávidí Jeruzalém. Hnusí se mu město plné hříchu, zpučnosti a hlouposti zahalené v prachu. Přestože má krásné části, celkový dojem je špatný. Stejně tak Moskva je popisována jako plná špíny a povrchnosti. Například Mistra město dusí od té doby, co byla vydána recenze na jeho román. Mívá stejné pocity závratě jako prokurátor v Jeruzalémě a touží z města uniknout, proto uteče do kliniky.

V obou případech vše končí bouří, která město očistí. Při smrti Ješuy je Jeruzalém zahalen obřím mračnem a zmizí v něm všechno povrchní pozlátka. Stejně tak Moskva je zasažena bouří při odjezdu Wolanda, Mistra a Markétky. Tato bouře odděluje vývojové fáze v jednotlivých městech a sjednocuje oba dva příběhy. Díky ní si můžeme všimnout podobnosti lidí na obou místech.

Tma, která se přihnala od Středozevního moře, zahalila prokurátorovo nenáviděné město. Zmizely visuté mosty, spojující chrám s obávanou Antoniovou věží, z oblohy se snesla bezedná čerň a zaplavila okřídlené bohy nad hipodromem, hasmonejský palác se střílnami, tržiště, útulky pro karavany, uličky a rybníky... Velké město zmizelo z povrchu zemského, jako by nikdy

neexistovalo. Tma pozřela a vyděsila všechno živé v Jeruzalémě i okolí. Podivný mrak se přihnul od moře kvečeru čtrnáctého dne jarního měsíce nísánu. (Bulgakov 1967/2011: 239)

Bouře, o které mluvil Woland, už byla na obzoru. Na západě houstl černý mrak a zastínil zprvu polovinu, pak celé slunce. Na terase se ochladilo a zanedlouho se úplně setmělo. Tma se přihnala od západu a zahalila obrovské město. Zmizely mosty i paláce a mrak obestřel celé město, až se zdálo, že zmizelo z povrchu zemského. Oblohu proťal blesk a prostor se otřásl hromovým rachotem. Rozpoutala se bouře a Wolandova černá postava splynula s tmou. (Bulgakov 1967/2011: 290)

Biblické motivy se v literatuře vyskytují už od pradávna. Nemusí jít ani o klasickou beletrii, příběhy z Písma svatého můžeme najít i například v literatuře pro děti. V knižní sérii *Letopisy Narnie* C. S. Lewise se křesťanskými motivy rozhodně nešetří. Jako malou mě překvapilo zjištění, že lev Aslan je vlastně Bůh. Ale biblické motivy jsou typičtější právě v moderní literatuře pro dospělé, například ve výše rozebraném díle *Mistr a Markétka* M. Bulgakova. Přestože je celá kniha Biblií inspirovaná, rozhodně se nedá říct, že by s ní ve všech ohledech souhlasila. Podává nám jinou interpretaci již známých příběhů a nutí nás k zamyšlení, která verze je pravdivá. Přesto ale Biblii nevyklučuje a často na ní i odkazuje. Právě rozporuplnost a otázky, které z ní vyvstávají, tvoří knihu tak zajímavou.

Zdroje

Bible, překlad 21. století, Biblion 2009

Bulgakov M. : *Mistr a Markétka*, Volvox Globator 2011

Macura V. : *Slovník světových literárních děl A – L*, Odeon 1988

Šidák P. : *Literární žánry*, Literární akademie (Soukromá vysoká škola Josefa Škvoreckého), s. r. o 2013

<https://www.databazeknih.cz/knihy/mistr-a-marketka-2110?c=all> (přístup: 4.1. 2018)

<https://www.rozbor-dila.cz/mistr-a-marketka-rozbor-dila-k-maturite/> (přístup: 4.1. 2018)